

Els manifestos per a la protecció ambiental com instrument de construcció de la cultura de la sostenibilitat. Catalunya 1972-2012.ⁱ

Mª Àngels Alió

Geògrafa. Professora de la Universitat de Barcelona

Papers de sostenibilitat, nº 32. Barcelona, Ecoconcern, 2014

Sumari

1. El context temporal dels manifestos. De 1972 a 2012.
2. Autories dels manifestos i protagonisme ciutadà.
 - 2.1. Les primeres organitzacions ecologistes i els experts en el primer post franquisme
 - 2.2. Ecologistes en transformació i la emergència de la societat civil a la dècada dels noranta
 - 2.3. Els autors dels manifestos en el segle XXI. Una nova fase en la difusió de la cultura ambiental entre la societat civil
3. Continguts i focus d'atenció.
 - 3.1. Manifestos unitemàtics i multitemàtics i la dialèctica entre la reivindicació i la proposta
 - 3.2. Els temes clau
 - 3.3. Manifestos complexos i la construcció de la cultura de la sostenibilitat
4. Els llocs i el territori
 - 4.1. Manifestos locals *versus* manifestos generals
 - 4.2. La paradoxa ambiental urbana
 - 4.3. L'articulació territorial dels manifestos
 - 4.4. Una visió des de l'acció: de les coordinadores a les plataformes:
5. Els manifestos en un territori de conflicte
 - 5.1. Les mobilitzacions i el marc socioterritorial dels manifestos
 - 5.2. A mode de cloenda: els manifestos en la construcció social de la sostenibilitat

Els manifestos són escrits que expressen una reivindicació que es vol fer pública respecte una situació que es considera negativa i que s'espera poder canviar. N'hi ha que tenen un caràcter marcadament polític -el manifest comunista per exemple- mentre que d'altres posen l'èmfasi en qüestions culturals. Per exemple el manifest surrealista el 1924 com a reclam de canvi dels canons artístics dominants. O també, sense anar més lluny, els manifestos recents per a la defensa de l'escola pública en català. Gerard Jori (2011) ha assenyalat que els manifestos tendeixen a aparèixer en moments de ruptura i de canvi, cosa que explica que puguin arribar a ser autèntics textos programàtics que identifiquen, conformen i aglutinen conceptes i propostes formulades per el grup o col·lectiu al que representen.

En el món occidental i de manera més o menys unànime, s'accepta que el primer manifest per a la protecció ambiental procedeix d'un llibre de Aldo Leopold (1949) sobre l'evolució anual dels fenòmens naturals en una petita regió nord-americana, y que va concloure en un capítol que va titular Ètica de la Terra. Aquestes conclusions sobre l'ètica de la terra són les que aniran agafant caràcter de manifest, marcant un abans i un després sobre els plantejaments del que haurien de ser les relacions entre la societat i la natura i, molt especialment, entre aquesta i la economia i la cultura. Però també hi ha qui fa remuntar els orígens del primer manifest ecologista al 1855, amb motiu de la resposta que el cap indi Seattle va escriure al president dels Estats Units argumentant perquè no podia acceptar la seva proposta de delimitació i compra de terres, de fet el que hauria de ser la primera reserva índia dels Estats Unitsⁱⁱ. Però el que interessa no és tant posar una data al inici d'aquest tipus de escrits com reconèixer la seva pervivència fins els nostres dies.

A Catalunya els manifestos per a la protecció ambiental apareixen en els inicis dels anys setanta al segle passatⁱⁱⁱ. En aquestes pàgines volem presentar alguns resultats d'un projecte de recerca sobre els manifestos per a la protecció ambiental a Catalunya que es van escriure entre 1972 i 2012^{iv} i que va permetre recopilar fins un total de 174 manifestos. Es tracta, per tant, d'un conjunt de textos que s'estén al llarg d'un període de temps prou llarg com per prendre'ls com a testimonis escrits del procés de desenvolupament de les noves cultures ambientals. De les quals el model de la sostenibilitat vindria a ser un dels referent teòric principals.

Dèiem que els manifestos són testimonis escrits dels processos de formació cultural perquè mostren els canvis que s'esdevenen en la manera de pensar -amb el conjunt de valors i coneixements- i en les reaccions i posicionaments de les persones que es veuen afectades per fets o situacions d'explotació i degradació de la natura. Efectivament, els cinquanta anys dels manifestos que hem recollit, són també els del creixement del capitalisme neoliberal i monopolista al nostre país. El qual, recordem-ho, ha continuat basant-se en la depredació del territori i els recursos naturals. Així, anirem veiem que aquests manifestos permeten anar seguint la història de la transformació territorial, des d'uns anys, els setanta al segle passat, quan encara existien extenses àrees rurals i naturals, fins els moments actuals, després de l'implosió urbana – territorial i en una profunda crisi ambiental. Però al mateix temps, també veurem que els manifestos no

només denunciïn aquesta degradació ambiental sinó que també permeten observar la creixent implicació ambiental de la població. Ens atreviríem a dir que si prenem tots aquests manifestos com un conjunt coherent i homogeni sembla que ens trobem davant d'un procés de transformació de la cultura ambiental des dels plantejaments de explotació econòmica a la del respecte i recerca d'equilibri amb la naturalesa.

Si no fos que aquesta transformació que afirmem que s'està produint no ha aconseguit ni reduir ni frenar el procés de degradació ambiental. La qual cosa ens portaria a pensar que el desenvolupament d'aquesta nova cultura ambiental no sigui una de les conseqüències indefugibles de les persones que van quedant atrapades en el dilema entre la degradació ambiental del medi i la necessitat de protecció i pertinença als seus territoris.

1. El context temporal dels manifestos

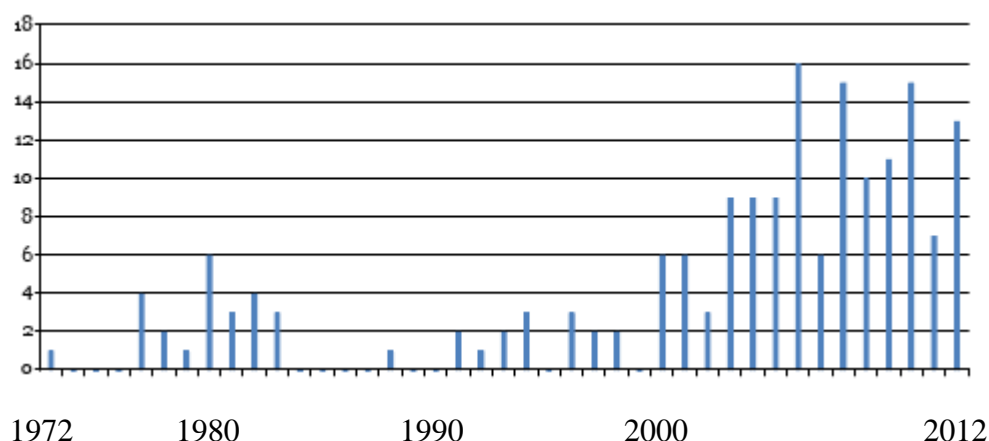
Els manifestos s'han de situar en el context on van ser escrits. Començant pel context històric. Ja hem dit que a Catalunya els manifestos comencen el 1972, en la darrera fase del franquisme i quan començaven a mostrar-se de manera ben clara els impactes de les noves economies industrials i especulatives. De fet, tota la cronologia dels manifestos catalans (Figura 1) està estretament relacionada amb el desenvolupament de les grans tendències estructurals polítiques i econòmiques espanyoles.

Efectivament, en aquesta figura es pot seguir de manera prou evident la seqüència política de la història recent.^v Identificant-se, en primer lloc, una fase de eclosió dels manifestos que sembla coincidir amb el que dèiem abans que són situacions de ruptura o de canvi respecte les que els actors socials havien de posicionar-se.

Veiem també com segueix després una fase de molt baixa producció de manifestos que probablement es podria relacionar amb la transició política, que havia obert expectatives importants de transformació entre la població, acollint alguns personatges que abans havien sigut protagonistes de la oposició ciutadana i política.

La mateixa cronologia mostra una tercera fase de 14 anys que concentra més de la meitat dels manifestos. És una fase prou característica i ja molt diferent a les altres en molts sentits, tant polític, com sociològic, cultural i econòmic.

Figura 1. Cronologia anual dels manifestos per a la protecció ambiental a Catalunya. 1972-2012.

Ara bé, si en comptes de centrar-nos en la política, ens centrem en la economia es pot veure que aquesta cronologia també mostra amb absoluta claredat dos cicles econòmics de llarga durada, entre els 20 i els 30 anys cada un. El primer cicle, arrencant a les acaballes del franquisme i acabant amb la transició democràtica. Després ja parlarem d'aquests manifestos i podrem retornar sobre aquest tema. Segueix després el segon cicle que s'inicia en els anys post - olímpics i que remunta amb gran empenya durant la primera dècada del nou mil·lenni. De fet, si aquest cicle s'ajustés al model dels cicles econòmics es podria pensar en un probable descens de manifestos els propers anys. Tanmateix, ara com ara, es continuen escrivint-se manifestos i més aviat sembla com si la fase actual formés del que S. Tarrow (1997 i 2004) anomena nova onada de moviments socials. I que, per tant, es diferencia molt de la dels anys setanta i vuitanta.

Ni que sigui com hipòtesi plantejar-nos algunes idees sobre el futur més o menys immediat de l'evolució en la producció de manifestos en els propers anys. Una primera idea es basa en el supòsit de la continuïtat del mateix sistema econòmic de depredació ambiental i d'explotació social. Cosa que fa pensar que els manifestos continuaran essent un instrument imprescindible dels moviments de resistència i reacció socioambientals. Si s'acomplís aquest escenari es podria preveure que després d'una previsible nova fase de reajustament del discurs oficial, potser amb lleugeres modificacions legislatives, i amb una disminució temporal del nombre de manifestos, assistíssim a una nova fase de nous i abundants manifestos o textos assimilables que reflectirien una nova situació de reacció ciutadana. La segona idea gira al voltant dels aspectes qualitatius d'aquests futurs manifestos. Ja que és probable que els nous manifestos hagin d'adaptar-se a un context en el que s'haurà agreujat la crisi ambiental, amb impactes nous i més forts, però també amb problemes atribuïbles a l'impacte de accions i processos que ja estant produint-se actualment i, àdhuc que ja van passar dècades abans. Estem pensant, per exemple, en els impactes dels efectes acumulats dels accidents nuclears que ja han succeït, en el supòsit de no haver-n'hi cap altre de nou. O també en la evidència de la pèrdua de salut atribuïble a fenòmens ambientals, tant en el cas de la espècie humana com en el de determinats animals, com ja està passant amb els

grans mamífers polars, afectats pels organoclorats que es difonen a remolc de les grans corrents atmosfèriques i que acaben dipositant-se en els rius i el mar. Sigui quin sigui el format que s'adopti, sembla previsible, per tant, que hi haurà necessitat de nous textos que hauran d'anar ajustant-se a aquest futur de crisi ambiental més aguditzada. I, per acabar, una tercera idea. La de la inqüestionable difusió i desenvolupament d'aquesta nova cultura ambiental entre amplies capes de la població. Cosa que ens portaria a imaginar noves fórmules culturals de expressió escrita o audiovisual, sobre les reivindicacions i propostes. Inclosos, per exemple, manifestos propositius i de suport a les noves economies socials i solidaries.

2. Autories dels manifestos i protagonisme ciutadà.

De moment haurem de cenyir-nos en els manifestos que tenim i que conformen una informació prou ampla com per poder aprofundir en el coneixement d'algunes característiques tant del present com del nostre passat recent. Inclosos els seus objectius, enfocaments i autors. Tot seguit passem a centrar-nos en els seus autors.

La primera qüestió a tenir en compte quan es parla dels autors és que normalment no es pot parlar d'autors personals concrets. De fet, els manifestos són textos col·lectius, escrits per més de una persona, normalment per grups de tres o quatre que assumeixen la responsabilitat de la versió final d'un esborrall que, a vegades, s'ha comentat abans amb la gent dels col·lectius implicats^{vi}.

Per tant, estem davant de documents que ens parlen de manera molt clara de les reivindicacions i voluntats de grups de persones amb la responsabilitat de presentar-se a ells mateixos com a protagonistes de la petita o la gran història de la ciutadania. Una història que, en qualsevol cas, assumeixen transformar-la en real a través de la pràctica i l'acció i que, amb els manifestos esdevé teoria, argumentació i raonament. Ras i curt, els manifestos són textos que parlen directament dels objectius i reflexions dels actors socials que, amb la seva experiència en el dia a dia del conflicte per a la defensa del medi ambient han estat impulsant, i a vegades elaborant, una cultura ambiental, a la qual des del 1992, n'hi diem de la sostenibilitat.

Quan parlem dels actors socials que estan darrera la redacció dels manifestos estem parlant d'un ampli espectre de grups i col·lectius. De manera resumida destaquen quatre grans tipus de autors o promotors. Els primers, les agrupacions ecologistes. Els segons els col·lectius i agrupacions ciutadanes en general, incloent aquí un grup heterogeni tant pel que fa als temes com a les distintes formes organitzatives. Els tercers, sobre tot des de començaments d'aquest segle, les plataformes, fenomen evolutiu recent d'organització i coordinació cívica en les que participen tant els ecologistes com altres agrupacions ciutadanes temàtiques i altres actors. I finalment, els quarts, un grup format per intel·lectuals i científics que tot i no ser molt abundant, en determinats moments té un fort protagonisme i una gran capacitat d'influència.

Cal prendre atenció a aquesta heterogeneïtat sociològica per diverses raons. Una, perquè està dient que la preocupació ambiental traspasa tots els segments de la trama

ciutadana. Una altra, i d'això en parlarem tot seguit, el fet que al llarg de tots aquests anys les autories i impulsors dels manifestos han canviat relativament. Si seguim aquest fil es constata que els grups ecologistes, així com els experts, tenen una presència constant al llarg de tots aquests cinquanta anys. Cosa que no passa amb el complex grup d'associacions i col·lectius procedents d'altres segments de la societat civil, que no comencen a adquirir rellevància fins la dècada dels noranta, i que passen a ésser molt importants des dels inicis del dos mil. Precisament quan les plataformes esdevenen les protagonistes principals.

Fixem-nos amb que un dels temes que poden estudiar-se a partir dels manifestos és el del creixement i difusió de la implicació ambiental a través dels diferents segments de la societat contemporània. La qual, amb tots els seus èxits i contradiccions, està començant a posar a primera fila la preocupació per la qualitat ambiental i la recerca de nous equilibris entre la societat i la natura. Veiem com ha anat aquest procés prenent com a base els tres períodes temporals que explicàvem abans.

2.1. Les primeres organitzacions ecologistes i els experts en el primer post franquisme

La història dels manifestos te els seus antecedents en el moviment excursionista^{vii} i naturista^{viii}. Per la seva banda, el Comitè Antinuclear de Catalunya (CANC) va consolidar la presència dels grups ecologistes amb 14 manifestos, quasi la meitat dels de la primera època. El primer manifest del CANC, el 1977, estava dedicat a la moratòria nuclear. A partir d'aleshores, i fins 1982, aquest tema, més la campanya contra la entrada a la OTAN i els perills de la energia nuclear, es perllogaran, tot i les intermitències, fins l'actualitat. Pel que fa a aquest període, s'ha de tenir present que aquells anys foren els de la emergència mundial del moviment antinuclear i els inicis del primer ecologisme modern, que aleshores ja apuntava com a força social plena de reivindicacions i maneres de pensar diferents a les del ecologisme conservacionista de principis del segle XX. Potser aquest període és un moment de la nostra història en que els manifestos es situen en el seu marc temporal més característic, després d'un llarg període amb dificultats serioses per a la llibertat d'expressió, i en un moment d'inflexió política en el que podien emergir noves idees i plantejaments. Convé recordar que uns quants anys abans, el 1974, un grup de persones, que molt bé podien haver estat el nucli fundador del ecologisme al nostre país, s'havien reunit a Benidorm per redactar la Declaració d'AEORMA, que pot considerar-se com el primer manifest ecologista dels Països Catalans. I que quatre anys després, el 1978, es redactaria el primer manifest espanyol que portaria el nom de *Manifiesto de las Tablas de Daimiel*.

En aquells anys a Catalunya només hi ha dos manifestos més impulsats per agrupacions ecologistes amb composició i objectius diferents als de la majoria antinuclear d'aquells anys. El primer el de 1982 per a la protecció dels aiguamolls del Empordà, que va ser promogut per la Lliga per a la Defensa del Patrimoni Natural (DEPANA) i la Institució Alt Empordanesa per a l'Estudi i la Defensa de la Natura (IAEDEN).^{ix} El segon va ser el manifest fundacional del Centre d'Ecologia i Projectes Alternatius (CEPA), que va havia

nascut el 1987 amb l'objectiu de presentar alternatives al model català dominant de gestió finalista dels residus.

S'ha d'explicar que un sector del món científic i professional també va tenir un paper clau en fer sortir a la llum pública aquest tipus de textos. Cal destacar que, de fet, els primers manifestos pròpiament dits van sorgir de les institucions científiques i culturals. Concretament, el manifest de 1972 contra l'abocador del Garraf s'havia escrit en col·laboració entre l'Escola Catalana de Espeleologia i professors i investigadors de la Facultat de Ciència i Farmàcia de la Universitat de Barcelona^x. També, s'ha de dir que el primer manifest antinuclear va ser signat el 1976 per la Comissió Científica del Col·legi de Doctors i Llicenciats de Catalunya i Balears (CDL). De fet, aquell mateix any, el CDL feia públics dos manifestos més, l'un contra el projecte de autovia del Garraf i l'altre contra el projecte de dessecació dels Alfacs. En la mateixa línia també s'ha de dir que aquell mateix any vuit personalitats acadèmiques i de renom científic de Catalunya havien redactat i feien públic el primer manifest de suport a la protecció de les zones humides de la Costa Brava^{xi}. El qual seria el precursor del manifest a què hem fet referència abans i que havia estat impulsat DEPANA i l'IADEN més el Institut d'Estudis del Baix Empordà.

En comparació a aquests dos tipus de impulsors destaca la escassetat d'altres segments de la població. Sobre tot si tenim en compte que també aquest anys van ser els de la emergència del moviment veïnal urbà, amb moltes iniciatives i reivindicacions. Tot i això hi ha dos manifestos que corresponen al moviment veïnal i que tenen un paper clau en la història de la configuració del moviment socioambiental contemporani. Es tracta dels manifestos per a la protecció de Gallecs i que es van redactar molt als inicis d'un episodi que va començar com una mobilització popular de les famílies que vivien en aquest nucli de població. Ben aviat van tenir el suport del mateix moviment ecologista -part del moviment antinuclear- així com de personatges del món de la cultura i de la ciència, com el geògraf Pau Vila. El cas és que els primers textos reivindicatius del poble de Gallecs es deuen a la gent que hi vivia. El primer, el de 1977, encara en un context de periodisme local, mentre que el segon, el de 1978, ja va ser escrit pels mateixos protagonistes de la mobilització i amb les característiques formals dels manifestos.

Només dues darreres idees molt breus per acabar aquest punt. La primera, insistir en el que s'ha dit sobre el domini indiscutible dels manifestos ecologistes, que segueixen majoritàriament el missatge antinuclear i expressen, d'aquesta manera, un model de reivindicacions i alternatives que trencarien models teòrics i pràctiques d'acció que havien sigut dominants fins aleshores. La segona, la presència incontestable del que J. Sempere (2005 i 2007) anomena el món dels experts, sense el qual no es podrien entendre molts dels avenços del mateix moviment ecologista tant a Catalunya com a altres llocs^{xii}. Ja s'ha vist que els professionals i científics van ser els que van donar el primer pas en uns moments quan encara potser només la autoritat acadèmica era qui ho podia fer amb una certa seguretat. Ells mateixos i noves generacions d'experts que, aniran sorgint a partir d'aleshores, van continuar donant suport i reforçant el moviment

amb les seves aportacions. Ja fos directament a través de textos públics, com els que hem vist que fa fer el CDL, o bé com a membres plenament inserits dins dels moviments ecologista i ciutadà. Tanmateix, aquesta situació ja forma part de la fase següent.

2.2. Ecologistes en transformació i la emergència de la societat civil a la dècada dels noranta

J. Bigues (1991) explica que a finals dels anys vuitanta comença una etapa de submersió dels activistes verds. Segons ell la nova situació es pot atribuir al desencís per la pèrdua del referèndum sobre la entrada a l' OTAN i també, o potser molt especialment, a que el govern socialista espanyol emprenia un rumb contrari a les aspiracions del moviment ecologista. Des de la perspectiva catalana, S. Vilanova (2004) també ha assenyalat un fenomen semblant quan el govern català va començar a instrumentalitzar el concepte de la sostenibilitat ambiental dins la seva política de liberalisme econòmic.

És clar que també es pot interpretar com el resultat del que estava passant en uns anys que semblava que la política pública havia d'assumir, a la fi!, la responsabilitat del benestar de tothom, inclòs el que anava associat a la qualitat ambiental. Recordem que el 1992, en la Cimera de Rio, es va aprovar pública i oficialment el criteri de la sostenibilitat com principi universal de la política econòmica. I que poc després, el 1994, la unió europea va fer el mateix amb la Carta de Aalborg va fer el mateix en el context de les Agendes 21 Locals.

No hauria de sorprendre que, per tant, hi hagi canvis en els manifestos. El primer canvi, Com ja s'ha dit, el primer canvi és un canvi de tendència perquè n'hi hauran menys. I el segon és que hi hagi un relleu en els personatges i col·lectius que els estaven promovent. Efectivament, el CANC desapareix com a promotor de manifestos. En el seu lloc apareix una nova generació de grups ecologistes que n'impulsaran de nous. Així, i després dels quatre anys sense cap manifest (Figura 1), el 1987 apareix el manifest fundacional del CEPA del que ja s'ha parlat abans. Però també hi ha canvis més subtils. És rellevant que tots els manifestos impulsats pel moviment ecologista, 13 manifestos d'un total de 21, també estiguin signats en col·laboració amb altres col·lectius ciutadans. Cosa que semblaria indicar, com a mínim, dos fets: que els grups ecologistes es comencessin a coordinar amb la resta del teixit ciutadà i que, aquesta és la segona qüestió, associacions i col·lectius amb altres temes o interessos passessin a interessar-se per les problemàtiques ambientals. Poc després, a partir del nou segle, veurem com aquest tipus de autories compartides esdevindrà un tret generalitzat.

D'aquesta manera, a finals dels noranta trobem manifestos signats conjuntament entre grups ecologistes – el grup Anoia Verda i Neta, el CEPA, el Bosc Verd, i l' ADEMA- , i d'altres col·lectius, associacions ciutadanes i coordinadores comarcals. Començant a albirar-se un inici d'aliança ambiental - territorialista amb motiu de la relació entre els impactes ambientals i els llocs que podien arribar a quedar afectats. En algun cas, com en

el del abocador de Blancafort, també es pot trobar a societats científiques i culturals que s'ajunten a aquest complex estol de firmants.

Hi ha dos manifestos que mostren molt bé aquesta interacció entre la ciutadania i l'ecologisme. Es tracta del manifest de la Coordinadora per la Via Verda de Collserola, el 1997, i el manifest contra les centrals eòliques al Priorat. En tots dos els firmants apareixen per primer cop amb el nom comú de plataforma comarcal. Tornarem sobre aquest tema de les plataformes en el proper apartat.

Abans, cal parar atenció en un altre fet que apareix també de nou. Es tracta dels manifestos que comencen a aparèixer signats únicament per veïns, ja fos a través de la Federació de Veïns de la ciutat de Barcelona o bé directament per grups més o menys formals o informals de la població. Es tracta, sempre, de textos que es centren en reivindicacions urbanes que formen part del moviment veïnal sobre equipaments i espais públics, especialment en el cas dels de Barcelona. Però que també presenten de manera clara i explícita facetes ambientals lligades a les seves reivindicacions. En particular els espais verds i el transport públic. Veurem també a continuació que el protagonisme d'aquests ciutadans preocupats per la dimensió ecològica dels seus pobles i ciutats s'anirà fent cada vegada més gran a mesura que passi el temps.

2.3. Els autors dels manifestos en el segle XXI. Una nova fase en la difusió de la cultura ambiental entre la societat civil

El fet que més de les dues terceres parts dels manifestos es concentrin en poc més d'una dècada ja fa pensar que aquest nou cicle és prou característic i definitori per ell mateix. En aquest punt, pot ésser útil reprendre el que s'havia comentat abans sobre la connexió entre els cicles actuals dels moviments socials i el que havia succeït a final de segle passat. Perquè efectivament en els anys noranta estaven començant a passar molts fets que acabarien repercutint en el comportament social del nou mil·lenni. Pel que fa als manifestos és fa necessari destacar alguns fets que tenen a veure directament amb les relacions entre la població i el territori. Destaquem molt especialment l'augment de les demandes ciutadanes per assolir un millor equilibri entre les activitats humanes amb la natura, l'emergència de veus populars en defensa dels paisatges, l'evidència de la crisi ambiental, tant en l'escala global com local i la preocupació dels ciutadans pel futur dels territoris més propers. Tot ells en relació i retroalimentant-se mútuament.

No ha d'estranyar, per tant, que la primera impressió davant aquesta forta concentració de manifestos sigui la d'una societat civil organitzada, en tota la seva diversitat, que està molt preocupada pel medi ambient. I que vol agafar ella mateixa les regnes dels processos que voldria iniciar per solucionar el que considera que són greus impactes en la natura i el seus espais viscuts. Aquesta impressió concorda amb l'elevat nombre de grups i col·lectius ciutadans que entren a assumir el protagonisme d'aquests textos. A la nostra base de dades hem identificat una seixantena de grups i organitzacions ciutadanes que firmen els manifestos com plataformes, tant en l'àmbit comarcal, com són les plataformes per la defensa del Vallés i l'Empordà, com en el local, com per exemple les plataformes de Gallecs i Susqueda.

Encara que amb un nombre proporcionalment més baix, també hi ha un grup important de vint-i-nou manifestos d'autoria ecologista clàssica. Entre d'altres, són els manifestos de IPCENA, els Amics de la Terra, Ecologistes en Acció i el Bosc Verd. Tanmateix, ja s'ha dit abans que la presència ecologista depassa sovint la responsabilitat exclusiva. Així trobem associacions ecologistes formant part de plataformes que impulsen manifestos amb tot l'espectre ciutadà. És el cas, per exemple de l' Associació per a la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC) i el CEPA en els manifestos de les plataformes contra el Quart Cinturó i per la Reducció de Residus respectivament. O també els de l' IAEDEN formant part de la Plataforma Salvem l' Empordà. Una altra novetat és l'aparició d'un grup de manifestos que en podríem dir de nova generació, promoguts per nous tipus de col·lectius, com el del moviment agroecològic, recollit en una sèrie de manifestos com són el de la Xarxa de llavors, el dels Horts de Terrassa i el del col·lectiu Som lo que Sembrem.

Quedaria per parlar de les autories de les associacions veïnals i de les dels professionals i experts, que també tenen un paper destacat com promotores exclusives de manifestos.

Pel que fa als manifestos impulsats per les associacions veïnals s'ha de dir que creixen de manera proporcional com les altres. Potser el tret més rellevant d'aquest grup sigui de caràcter qualitatiu, derivat de la manera com es plantegen les variables ambientals. Les quals tendeixen a ser presentades de manera més explícita i precisa que no abans. El manifest del Quart Fòrum Veïnal de Barcelona, que presenta una llista sistematitzada de propostes d'acció ecològica per a la ciutat, és el més rellevant en aquest sentit.

D'altra banda hi ha els manifestos procedents de l'òrbita professional i acadèmica, que es continuen escrivint, si bé que no amb la mateixa proporció. Tot i així continuen essent imprescindibles per atreure la atenció cap a temes o espais que la població o la administració consideren poc rellevants. Com va ser el cas, per exemple del manifest per a la protecció de la timoneda de Alfés. O també per a temes de gran interès i al voltant dels que existeix una forta controvèrsia, i que necessiten, per tant, d'una certa reorganització o sistematització conceptual pública. El manifest de la Unitat de Geografia de la Universitat Rovira i Virgili sobre el Pla Eòlic de Catalunya és un bon exemple d'això que estem dient.

Podem concloure, per tant, que la proliferació de manifestos en aquest tercer període va estretament associat al desenvolupament de la implicació ambiental de la societat civil. Ens agradaria fer uns darrers comentaris sobre aquest fet. El primer és que es tracta d'una tendència general, diguem universal, i que determinats autors, com R. Ingelhart (1997), relacionen amb la millora del nivell de vida. I que hauria portat a la gent a preocupar-se per temes que no es relacionen directament amb la supervivència quotidiana. Al mateix temps, hi ha qui insisteix, en canvi, en la importància que ha tingut el creixement de la formació i la educació. De fet, a Catalunya, els percentatges de població amb estudis universitaris es doblen des de principis dels noranta a finals de la dècada del 2000, paral·lelament, i de manera complementaria, al procés generalitzat d'extensió de les TIC. D'altres, en canvi, ho presenten com un fenomen civilitzatori més

o menys, potser com el resultat d'un procés de transició històrica més llarga. En aquesta línia, S. Quilley (2009) ha destacat el desenvolupament i difusió dels valors culturals lligats a l'ètica de la terra. Per descomptat que tots aquests factors de tipus cultural, que permeten millorar les capacitats de reacció i resiliència ciutadana, interactuen entre ells i i jugaran per molt de temps un paper clau en aquest procés de progressiva implicació de la població en la defensa ambiental.

Però també podria ser que la proliferació dels manifestos en aquesta darrera etapa i el fet que estiguin promoguts en una gran part per la societat civil tingui a veure amb l'agudització de la crisi ambiental que s'estén arreu i que acaba repercutint sempre en llocs concrets. És lògic, doncs, que la gent quedi atrapada en una mena de dialèctica entre un problema ambiental local que les institucions públiques no resolen, o inclòs promouen, i la informació que els hi arriba d'altres llocs sobre molts problemes semblants. En aquest context, que també és el de la crisi ambiental global, cal pensar que hi ha una xarxa de llocs i persones que tracten de contrarestar-la actuant en conseqüència.

3. Continguts i focus d'atenció.

Ara bé, què pretenen aquests textos?, sobre què tracten?, què és el que els motiva? Són preguntes quasi imprescindibles. Assagem algunes respostes partint de la base que els temes dels manifestos poden donar algunes respostes.

3.1. Manifestos unitemàtics i multitemàtics i la dialèctica entre la reivindicació i la proposta

Més amunt s'ha vist com al referir-nos a manifestos concrets, parlàvem dels antinuclears, els de la protecció dels aiguamolls, o els dels residus. Efectivament, tots els manifestos sempre tenen un tema al voltant del qual s'articula el seu discurs. Tanmateix, la diferenciació entre uns i els altres temes no és pas senzilla perquè, de fet, només una mica més de la meitat, 74 manifestos del total, tracten bàsicament d'un sòl tema. Per això només es pot parlar sense donar peu a confusions dels temes d'aquests 74 manifestos. En canvi, és més difícil parlar dels temes de tots els altres, especialment si tenim en compte que n'hi una bona colla que desenvolupen una complexitat temàtica important (Taula 1).

Taula 1. Simplicitat i complexitat temàtica dels manifestos

Total de manifestos analitzats	138	100,00 %
Unitemàtics	74	57,20%
Multitemàtics	64	42'8 %
Subgrups dels manifestos multitemàtics per nombre de temes		
Dos temes	30	21'7 %
Tres temes	23	17'6
Complexos (+ 3 temes)	11	7'1%

Aquestes diferències en el tractament temàtic es podrien atribuir, en principi, a dos plantejaments diferents dels manifestos. Els primers, els dels manifestos que hem anomenat unitemàtics, i que són aquests 74 que es centren en una única actuació, tecnologia o intervenció que s'està denunciant. Per tant, en aquests casos, el tema està clarament associat a un determinat tipus d'accions, susceptibles de ser interpretades de manera temàtica. Llegeixis manifestos antinuclears, contra les vies de circulació ràpida, sobre els residus i d'altres. Enfront aquest conjunt hi ha 64 manifestos que adopten una visió temàtica més heterogènia. Normalment perquè són manifestos que a més a més de la denuncia contra determinades accions també tracten d'alternatives i propostes. Aquesta obertura temàtica sembla que confirma, per tant, la idea que els manifestos també poden tenir dos missatges que, de fet, es relacionen entre ells: el missatge del que es vol denunciar públicament i el del que es vol assolir. En una mena de plantejament dialèctic entre el què no es vol i el què es vol. Aquest missatge adopta la seva màxima expressió en un grup prou destacat de manifestos que plantegen un veritable repte de síntesi i de sistematització. Són els manifestos que tracten quatre temes o més i que hem anomenat manifestos complexos.

Amb l'objectiu de respectar aquesta tendència multi temàtica de casi la meitat dels manifestos s'ha tractat aquest aspecte distingint, d'una banda, els temes que estan presents en tots els textos, independentment de si apareixen o no associats a altres temes i, de l'altra, els temes associats a manifestos exclusivament unitemàtics (Taula 2).

Taula 2. Distribució temàtica

Temes	Total manifestos	Manifestos amb un únic tema
Muntanya i espais rurals	45	5
Ciutat i urbanització	41	21
Energia	25	25
Agricultura	23	2
Mobilitat	20	2
Residus i contaminació	19	12
Rius i aigua	13	4
Litoral marítim	7	5
Fauna	5	3
Complexos	11	

Veiem doncs que hi ha una important diferència numèrica entre temes. Sens dubte, destaca la tendència a concentrar-se en els dos grans temes, que podríem dir, són els dos eixos temàtics principals del ecologisme català: la conservació dels espais naturals i les reivindicacions relacionades amb els espais urbans i la ciutat. Vindrien després els que tracten de tres factors del desenvolupament tecnològic de les societats contemporànies, l'energia, la mobilitat i els residus. Per seguir després a una certa distància els manifestos sobre rius i aigua. I ja finalment els que es centren en la fauna i el litoral. Quedant a part el grup dels manifestos temàticament complexos que ja hem comentat i que tractarem més endavant.

Anem a veure, a continuació, aquesta distribució temàtica.

3.2. Els temes clau

A l'apartat anterior hem vist una panoràmica dels principals temes al voltant dels quals giren els conflictes ambientals catalans. Quedaria ara per veure algunes característiques d'aquests temes des del punt de vista dels manifestos. Farem això seguint el mateix ordre amb que han anat apareixent a la taula anterior.

a) Muntanya i espais rurals. La protecció de la muntanya i els espais naturals, inclosos els espais rurals que conserven una part dels ecosistemes naturals és un tema central i primigeni en la història del pensament ecologista i ambiental en general. Per tant no ha d'estranyar que sigui el tema més tractat i també el que acostumi a relacionar-se més amb altres temes. Hi ha dues associacions molts repetides: una amb la ciutat i els processos d'urbanització i l'altra amb la mobilitat. El primer manifest que tracta aquesta relació és el que es va escriure amb motiu de la carretera del Garraf el 1976. Tanmateix, el tema no torna a sorgir fins el 1997 amb el manifest contra el túnel d'Horta, el primer dels manifestos d'una àmplia i rica sèrie de manifestos que giren al voltant de la protecció de Collserola. Casi que simultàniament comencen a sorgir manifestos per a la protecció dels espais naturals de les comarques del interior català. El primer el del Priorat, seguit poc després pel del Penedès, la timoneda d' Alfés i ja directament la alta muntanya i els Pirineus.

b) Ciutat i urbanització. Numèricament, els manifestos que es centren en la ciutat i els processos d'urbanització són els segons en funció del nombre. S'hi distingeixen dos subconjunts. L'un, amb característiques de tema dominant, que tracta de situacions on les condicions urbanes de la gestió i els espais ocupen el paper principal. És el cas de molts manifestos d'associacions de veïns i veïnes interessades en recuperar espais verds i transformar edificis antics en equipaments i serveis públics. I també per reivindicar el dret a l'habitatge, el transport públic i la introducció de mesures de gestió ambiental en la ciutat. Molt representatius d'aquest grup són els de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona, en especial el de 2009 que reivindica el paper de les administracions en la promoció del que es coneix com reforma ambiental urbana. És clar que també n'hi ha de ciutats i pobles de terra endins contra plans de gestió i d'ordenació urbana, des del que denuncia les insuficiències del planejament del Riudebitlles fins als problemes causats per projectes amb fortes remors especulatives en el petit nucli de Pedra a la Cerdanya. Sovint, en interrelació amb projectes de construcció de eixos de circulació ràpida que amenacen les expectatives de preservació d'espais agraris com són, per exemple, els del Manifest contra el IV Cinturó i el de l'horta de Lleida.

El segon subconjunt de manifestos gravita al voltant del plantejaments conservacionistes, si bé que centrant-se en les necessitats de protecció dels espais naturals propers a les ciutats, on s'aguditza la pressió dels processos d'urbanització. A vegades, no hi ha grans diferències amb el primer grup temàtic, perquè tots estan igualment implicats en la defensa dels espais naturals i els espais agraris. El que determina però la seva adjudicació a aquest conjunt, diguem-ne *urbanita*, és el

reconeixement de les condicions urbanes de la pressió sobre aquests espais, i també que moltes vegades els instruments de la gestió estiguin subordinats a la gestió urbanística. Els dos primers manifestos de Gallecs formen part d'aquest grup. I també els molt més actuals del Rodal de Sabadell, els de la protecció de Collserola, o el Salvem l' Empordà.

c) *Energia*. Els manifestos al voltant de la energia podrien merèixer el primer lloc d'aquesta panoràmica temàtica si poséssim l'atenció en el seu gran pes en l'inici de la història dels manifestos. I això val tant per Catalunya com probablement per a molts altres països. És rellevant que tots aquests manifestos siguin marcadament unitemàtics (Taula 2), bolcats a la explicació de les problemàtiques socials i ambientals de la tecnologia nuclear durant els setanta i fins el 1983. Tot i que també s'obrien al tema del pacifisme, i a plantejaments alternatius en el marc internacional. De fet, i amb algunes excepcions, inclosos alguns manifestos sobre els residus i la contaminació, són dels pocs que tracten de manera extensa i específica de les problemàtiques ambientals i territorials de les infraestructures de determinats monopolis industrials.

Després del ingrés d'Espanya a l' OTAN i la moratòria nuclear aquest tipus de manifestos desapareixen i comencen a ser substituïts, a partir del 1997, amb el manifest del Priorat contra els parcs eòlics. Amb aquest manifest s'obre un nou front de debat energètic, el de la implantació de les energies renovables en el marc encara vigent dels monopolis elèctrics i el menyspreu per als ecosistemes naturals. Caldrà esperar al 2005 per a trobar un tercer front amb el manifest del No a la MAT.

A destacar, en qualsevol cas, que cinc anys després, el 2010, el manifest en contra del projecte de cementiri nuclear d'Ascó torna a posar sobre la taula la problemàtica estructural i profunda de la energia nuclear. El manifest recent de Calaf, el 2013, continua deixant palesa la rellevància d'aquesta situació.¹¹

d) *Agricultura*. L'agricultura apareix en els inicis com un tema secundari en forces manifestos sobre la protecció dels espais rurals i la oposició a les vies de circulació ràpida, la energia i els residus. Però no apareix amb claredat, encara que de manera secundària, fins el 1997 amb el manifest de la Via Verda de Cerdanyola. És simptomàtic, per tant, que la recuperació explícita i ben desenvolupada del tema es produeixi en el marc d'un text clarament urbà. A partir d'aleshores, de fet des del 2000, s'obre un petit cicle de manifestos agrícoles que continua encara ara. Fins a 23 textos si ens atenem a la base de dades que hem pogut elaborar. Es distingeixen tres subgrups de manifestos agraris. Un, el de la defensa de les agricultures urbanes i periurbanes. En la seva majoria en les comarques metropolitanes de Barcelona, però també a les ciutats de Lleida, Manresa i Banyoles. Un segon, el dels grans espais agrícoles del interior de Catalunya, coincidint amb àrees de despoblament limítrofes amb comarques més dinàmiques. I finalment, un petit grup de dos manifestos de caràcter general, referits a tot Catalunya i que tracten de la relació que hi hauria d'haver entre l'agricultura i l'alimentació de qualitat. Per descomptat, la problemàtica dels transgènics ha tingut un paper clau en l'emergència d'aquest enfocament més global.

e) *Mobilitat*. Els manifestos sobre mobilitat tenen un caràcter marcadament multi temàtic. És freqüent que el domini de la mobilitat quedi recollida en el títol dels manifestos sobre aquest tema però, també acostuma a passar que les argumentacions i el conjunt dels textos estiguin condicionats a la necessitat de tractar els espais i els valors que es suposa quedaran malmesos si els projectes de construcció de les vies de comunicació acabessin realitzant-se. Ja hem parlat del manifest contra el IV Cinturó, potser el més emblemàtic de tot el conjunt. Però també hi ha el que es va escriure el 1976, contra la carretera del Garraf. Si bé aquest va ser un projecte aïllat en la contestació, trenta anys més tard, a partir del 1996, n'apareixen cada any amb absoluta regularitat, cosa que ens porta a reflexionar sobre la permanència dels plantejaments proteccionistes també en aquest tema.

Per suposat hi ha excepcions. Estem parlant de quatre manifestos reclamant formes de mobilitat sostenible, destacant un manifest de suport a la bicicleta i un altre sobre el anar a peu i el transport públic urbà a Barcelona.

f) *Residus i contaminació*. El primer manifest sobre residus és de 1972 i es centra en l'oposició a la construcció del abocador de Garraf. Durant aquella dècada n' apareixeran dos més i des de 1987 fins l'actualitat hem inventariat un total de 19 manifestos que es van distribuint amb una certa regularitat fins el dia d'avui (Alió 2011). D' entre aquest conjunt n'hi ha 12 que estan dedicats exclusivament als residus, una mica més del 60 per cent del total, cosa que situa aquest tema en segon lloc en la especialització temàtica darrera la energia. Es pot dir, per tant, que es tracta d'un conjunt força homogeni, dedicat majoritàriament als impactes de les formes de gestió finalista, abocadors i incineradores. Però que també inclou un petit nombre de manifestos que s'obren als canvis que haurien de promoure's en la societat, la indústria i el consum per prevenir les creixents quantitats i perillositat dels residus. Si no fos per aquests manifestos sobre residus i els de l'energia, es podria pensar que la indústria és un dels temes que apareixen més desdibuixats.

g) *Rius i aigua*. Amb l'excepció del manifest del 1978 sobre el riu Llobregat^{xiii} el tractament explícit i ben desenvolupat del aigua en els manifestos és relativament recent. Normalment, L'aigua apareix com tema transversal, si be que de manera molt tènue en els manifestos de les primeres fases. Però el 1999 irromp en la nostra història amb un manifest, aparentment local, sobre les relacions entre la indústria i els recursos hídrics. Es tracta, concretament del projecte d'instal·lació d'una gran paperera multinacional en l'àrea del aquífer Carme - Capellades i que va acabar construint-se amb fort suport institucional, enmig d'una campanya molt intensa d'oposició dels ecologistes i la societat civil de les comarques del Penedès i el Anoia.^{xiv}

També a partir del mateix any comença la família de manifestos sobre la nova cultura del aigua i el transvasament del Ebre, que a la seva volta va encoratjar-ne d'altres, com el de La Tordera, el Gaià i finalment els del Ter i el Segre. Capítol a part mereix el manifest de la nova cultura de l'aigua, al qual haurem de tornar més endavant.

h) Litoral marítim. Els manifestos que tracten el litoral marítim podrien haver-se inclòs en el grup dedicat a la protecció dels ecosistemes naturals. Però ha semblat que era millor tractar-los a part perquè tot i haver-ne pocs, es centren en un espai molt particular, amb els seus propis factors condicionants. D'entre aquest conjunt n'hi ha cinc que tracten extensament el tema dels ecosistemes de litoral. I n'hi ha dos que presenten amb més detall les interrelacions amb la terra ferma. Particularment rellevant en aquest sentit és el manifest de Salvem l' Empordà, un manifest amb una clara voluntat de síntesi i que aborda també, per tant, el problema del litoral marítim de la comarca. Per acabar s'ha d'afegir que, com abans en el tema de l'energia i els residus, també ha aparegut recentment un manifest que degut a la seva data molt recent de difusió, no ha pogut ésser incorporat encara en aquesta base de dades. Ens referim al manifest en defensa del Port Vell de Barcelona que, tot i situar-se en el context del litoral, també forma part del grup temàtic de les ciutats^{xv}.

i) Fauna. Només hi ha cinc manifestos en defensa de la fauna. Però tots ells són especialment rellevants en uns moments en que es planteja la necessitat de tractar els animals de manera més digna. Tanmateix, és un tema antic. Fa més de 60 anys que es reclama el dret de la fauna salvatge a viure sense entrebancs en els espais que eren el seu lloc de vida. En l'interval, hem anat depredant els seus territoris, quan no es matava directament els pocs individus que quedaven de determinades -moltes- espècies. D'alguna manera, els manifestos dels anys vuitanta per a la protecció dels aiguamolls del Empordà ja plantejaven el tema de la protecció de la fauna, circumscrita als ocells, en el marc de la protecció dels seus hàbitats. Aquesta idea es recupera el 2002 en el ja citat text del Salvem l' Empordà. El primer manifest explícit per a la protecció de les espècies salvatges no el tenim fins el 2005, amb motiu de les campanyes per a la protecció del ós bru. Dos anys després seguirà el manifest per a la protecció de l' àguila cuabarrada. El 2008 hi haurà un nou manifest contra la captura d'una de les ósses que formava part de la campanya oficial de reintroducció de l'espècie. Aquests dos manifestos sobre els óssos més el de l' àguila són els tres manifestos exclusivament dedicats a la protecció de la fauna.

Des d'un altre punt de vista, el projecte de trasllat del zoo de Barcelona, va posar sobre la taula el tema dels zoològics en el context de les ciutats. Fet que va motivar la redacció del manifest corresponent el 2007. Potser, però no només, en convergència amb els manifestos dels col·lectius a favor dels drets dels animals, tal com ja s'havia posat anys abans amb el Manifest antitaurí de 2004. Actualment, la tendència continua creixent i fent-se més sòlida arreu dels països catalans^{xvi14}.

3.3. Manifestos complexos i la construcció de la cultura de la sostenibilitat

Hem deixat a part el grup dels manifestos que hem anomenat complexos què tracten quatre o més temes. Aquest conjunt està format per 11 manifestos, tots ells relativament recents, el primer del 2001.

Hi ha dos grans subconjunts de manifestos complexos. Un, el dels que fan referència a àrees concretes, normalment comarques però no exclusivament, i l'altre, el dels que

tracten temes generals relacionats amb Catalunya. Entre els primers hi ha els manifestos sobre les Terres de Ponent i el del àrea de Tamarit, així com el de la comarca del Anoia del 2005. Entre els segons es pot diferenciar entre un petit grup contra la política ambiental del govern de la Generalitat i un altre grup de cinc manifestos que podríem qualificar com manifestos de la nova cultura del territori. Són la Declaració de Figueres, del 2003, impulsada per una agrupació de plataformes i entitats ciutadanes; la Declaració de Tortosa, el 2005, signada per associacions ecologistes i plataformes; el Manifest fundacional del Centre per la Sostenibilitat Territorial el 2006, que assenyala una inflexió en el procés de canvi i definició d'una nova corrent del nous grups ecologistes; i, també el 2006, el Manifest per a la nova cultura del territori, impulsat per a la corporació científica de geògrafs al servei d'una professionalització dedicada al projecte de la sostenibilitat. A aquests manifestos li hauríem d'afegir un altre de més recent, del 2008, que es presenta sota el títol de Manifest de la Unió de Plataformes, també conegut com Manifest de Montserrat, veritable declaració programàtica per a la intervenció ambiental a Catalunya des de la perspectiva del equilibri amb la natura i la redistribució social i en tots i cada un dels temes objecte de conflicte.

4. Els llocs i el territori

Fins aquí les dimensions històrica, social i temàtica dels manifestos. Falta veure encara la seva dimensió espacial. Amb aquest concepte s'entén la dimensió que tracta dels llocs d'on parlen els manifestos, ja sigui per causa dels impactes, reals o que s'hi poden succeir, o bé perquè els que promouen el manifest s'hi senten implicats. És important tenir en compte aquesta referència a la implicació -individual i col·lectiva- si tenim en compte que hi ha una forta interrelació entre els llocs i les persones. Que hi hagi manifestos que tractin de llocs específics amb topònims de tota mena -des dels noms de rius al de pobles, ciutats, muntanyes i comarques- no vol dir que es tracti de manifestos estrictament localistes, sense cap connexió amb estructures més àmplies d'on provenen moltes vegades les causes dels problemes socioambientals. Més aviat es tracta de que els manifestos destaquen la influència de les estretes relacions de dominació de les estructures econòmiques i dels comportaments alienats del nostre temps. I no pot ser d'altra manera, perquè com dèiem, tots els impactes s'expressen, com a mínim, en un punt, o lloc, del univers. I també, perquè les accions i reaccions per a fer-hi front, normalment comencen en els espais locals concrets. La qual cosa no vol dir que aquestes reaccions no es relacionin amb xarxes de suport i difusió en un pla organitzacional diferent, tant a escala regional com mundial, i que es basa en petites unitats de llocs implicats en els mateixos temes.

De tota manera, també s'ha de dir que hi ha una diferència molt clara entre aquests manifestos, diguem-ne territorialitzats, i els que es van redactar pensant en Catalunya. A la nostra base de dades n'hi ha dels dos tipus i aquests segons són molt importants. Presentem a continuació una breu panoràmica d'aquests dos tipus de manifestos.

4.1. Manifestos locals *versus* manifestos generals

Per començar s'hauria de matisar aquesta paraula de generals. De fet, seria més adequat parlar d'un conjunt de 37 manifestos sobre el conjunt català, dels quals 12 pertanyen a la primera fase antinuclear. La resta, és a dir 25 manifestos, està formada, majoritàriament, per textos on els problemes i les reivindicacions socioambientals que tenen a veure amb el conjunt de Catalunya. La seva funció no consisteix tant en remarcar els aspectes locals dels impactes i de les mobilitzacions com en desenvolupar aspectes clau i de caràcter general dels problemes. Així, podríem dir que els manifestos territorialitzats sobre residus es complementen amb manifestos generals sobre residus, com són les declaracions de Molins de Rei del 2006 i del 2008. Els manifestos contra els impactes locals de les infraestructures de les línies elèctriques de alta tensió, també tenen el seu manifest general el 2005. I el mateix passa amb les instal·lacions dels macro - parcs eòlics, la protecció dels rius i de l'agricultura, ben representada pel manifest de Bellpuig de 2006 i el de 2008 de Som lo que sembrem. Inclòs hi ha un manifest, el Manifest de Montserrat del 2008, dedicat a la coordinació de les diferents reivindicacions ambientals de les distintes comarques sense exclusió de cap temàtica.

Pel que fa als manifestos clarament territorialitzats s'ha d'assenyalar que estem parlant de textos que es refereixen a molts tipus de llocs. Entre aquest conjunt heterogeni de llocs s'ha de distingir entre els noms de lloc pròpiament dits, que van des d'un edifici concret -per exemple la Torre Negra al Vallès o el Camp del Barça- a d'altres geogràficament més amplis, com els noms de pobles, ciutats, comarques i conjunts de comarques. Aquest conjunt també inclou noms de rius i torrents, aqüífers, muntanyes i serralades. Com el Segre o el Gaià, el Cap de Creus i els Pirineus. En suma, una extensa xarxa de topònims -físics i humans- que estructurin els paisatges dels espais viscuts i les xarxes de relacions socioambientals del territori.

De manera provisional, hem representat aquesta xarxa en el mapa de la Figura 2. En aquesta figura es localitzen els municipis i les comarques que apareixen en els textos i que, com es pot veure, revelen el que podria definir-se com estructura territorial de localitzacions de ciutadans ambientalment actius. Una estructura territorial que, amb excepcions, recorda molt els principals trets de la distribució de la població catalana amb el nucli central de l'aglomeració de Barcelona i una sèrie de subcentres que es constitueixen al voltant d'una sèrie de municipis i comarques. Entre aquests n'hi ha dos de molt importants: Un al sud a les Terres de l'Ebre, i l'altre al nord, on una sèrie de municipis es complementen amb les comarques de La Garrotxa i l'Alt Empordà. Continuant en direcció a Barcelona hi ha la comarca de l'Osona que també podria formar part d'aquest conjunt. Seguint un model diferent de distribució geogràfica també es dibuixa un núvol dispers de municipis, alguns agrupats de dos en dos o més, i que ressegueixen l'eix de la prelitoral catalana. A aquest eix se l'hi podria afegir un petit subconjunt paral·lel de municipis al litoral. Finalment a l'interior hi ha dos subconjunts més, un, el de l'estesa municipal del les Terres de Lleida i l'altre, el de la Conca de Barberà, que es complementa amb un petit nombre municipis de les comarques veïnes.

4.2. La paradoxa ambiental urbana

Aquesta xarxa territorial de manifestos està composta de persones que viuen, majoritàriament, en municipis urbans i periurbans. Fa un cert temps, el 1992, D. H. Coleman va encunyar la frase de la paradoxa ambiental urbana per descriure el fet que fos en les ciutats, on es troben els ecosistemes més tecnològitzats i degradats, allà on es concentren el major nombre de gent que s'implicava en els problemes ambientals i els volia resoldre. Aquesta distribució que explicàvem abans, es veu reforçada amb les dades de tots els topònims que s'apleguen en aquests manifestos territorialitzats (Figura III). Estem parlant d'un total de 187 topònims, dels quals, quasi el quinze per cent es concentra en el Barcelonès. Si a aquest percentatge hi afegíssim el disset per cent entre el Baix Llobregat i el Vallès Occidental junts, més el deu per cent del Vallès Oriental i el Alt Penedès també junts, tindríem que una mica més del quaranta per cent de topònims prové de la regió metropolitana.

No ha d'estranyar, per tant, la munió de manifestos en espais urbans que concentren una colla de noms repetits. Recordem que l'afany proteccionista en el temps es remunta als primers manifestos del Garraf i de Gallecs. I d'aleshores ençà no ha deixat de difondre's en tota la regió metropolitana. Collserola és la serralada de Catalunya amb més manifestos. Tant per reclamar la seva protecció com per denunciar les actuacions d'urbanització i d'infraestructures de tota mena que l'amenacen des de fa temps. Però els barcelonins, i la gent que viu als municipis en les seves vessants, amb una tossuderia digna de la causa, continuen emprenent accions fins el dia d'avui, inclosa la elaboració i difusió de manifestos. Però no acaba aquí la implicació de la població barcelonina, ja que en l'interval han sorgit nous problemes i noves àrees emblemàtiques com, per exemple, a les serres d' Ordal i l'Aragall i el Delta del Llobregat.

La idea de la paradoxa ambiental urbana també es pot aplicar a un conjunt relativament extens de manifestos generals. Per exemple alguns dels residus, com la Declaració de Molins a la que ens referíem abans, o el de la Plataforma per a la Reducció de Residus, s'adrecen, bàsicament, al conjunt de la societat catalana, en gran part urbana, exhortant-la a canviar els seus sistemes de producció i consum. El mateix es podria dir dels manifestos que tracten de l'energia, els impactes de la qual planen sobre els espais naturals i les àrees rurals, però que depenen, majoritàriament dels consums urbans. En aquest sentit, el manifest de l' Observatori de la Crisi Energètica i les Alternatives de la Societat (OCEAS) és un magnífic exemple de escrit pensant en les societats urbanes que han de ser les responsables principals del descens dels elevats consums energètics.

I lògicament també val per a la població que viu a la gran ciutat. Recordem aquí els manifestos que tracten de petits espais molt importants per a les persones dels barris de Barcelona i que són les que han donat pas a iniciatives socioambientals molt interessants. Per exemple, el manifest del Hort de la Vergonya, o plaça del Pou de la Figuera, i el manifest de Can Batlló.

4.3. Articulació territorial dels manifestos

Quan parlem de la articulació territorial dels manifestos estem parlant, en realitat, d'una xarxa de persones que des de diferents llocs més o menys propers organitzen i sostenen un conjunt d'accions amb l'objectiu comú de la protecció ambiental. Això ens porta a recuperar el tema dels autors dels manifestos, perquè ens dona molta informació sobre qui està conformant aquestes xarxes sobre el terreny i en el dia a dia^{xvii16}.

Una primera idea sobre aquestes xarxes és que els autors dels manifestos, amb excepcions, pertanyen a actors socials febles en comparació a la major part dels agents econòmics i les administracions que, sovint, actuen hegemònicament en el territori i provoquen els problemes que volen resoldre. En aquest context, les aliances i la coordinació entre iguals, o semblants, d'altres llocs és fonamental. Tant per a la supervivència del propi grup com per a la difusió i enfortiment de les estratègies i accions. Al llarg de la història dels manifestos es pot anar seguint amb força claredat aquestes formes d'organització. I com que s'ha tingut la oportunitat d'estudiar aquests manifestos en el marc d'un conjunt prou llarg de temps, es pot comprovar que s'han anat desenvolupant i fent-se cada cop més complexes. Anem a veure alguns exemples.

A principis dels setanta en el segle passat hi havia la xarxa naturalista^{xviii} a més a més de l'excursionista i la dels incipients ecologistes. Des de Barcelona el CANC estava fent funcions de coordinació i donava suport a l'epopeia de la mobilització d'Ascó i Vandellòs. Poc a poc, i amb moltes dificultats, la xarxa es va anar ampliant. El programa d'extracció d'urani a Catalunya, va ser clau en aquest sentit, precisament pel conflicte que va provocar en localitats llunyanes de les comarques de l'Anoia, la Segarra, la Garrotxa i l'Osona i que podien resultar més directament afectades. Per això, quan es va organitzar la marxa antinuclear, que va sortir de la Garrotxa, va continuar cap a Calaf i fins Ascó, fent una aturada a Gallecs, va començar potser el germen del que serien els futurs nuclis de la xarxa ecologista catalana. El Manifest de la Marxa antinuclear de 1980 constitueix, en aquest sentit, una fita important que assenyalava la expansió d'aquesta xarxa cap als afores dels dos nuclis inicials quasi deseparats de Vandellòs i Ascó.

Tot i això, aquesta xarxa va comptar des del principi amb el suport d'experts. El de la comissió del CDL i també, des de principis dels vuitanta del Grup de Científics i Tècnics per un Futur No Nuclear (GCTPFNN). La funció d'aquest grup d'experts ha continuat des d'aleshores. De fet, podríem parlar del continuat suport d'aquesta associació d'experts fins l'actualitat amb motiu dels plans recents de construcció del cementiri nuclear d'Ascó i de mineria del urani a la Garrotxa i la Segarra^{xix}.

La xarxa que es va formar a finals dels vuitanta arran del projecte de instal·lacions finalistes de tractament dels residus industrials de Catalunya és un altre exemple d'organització d'un tram de relacions ciutadanes amb interessos ambientals en el context territorial. Recordem que el manifest contra aquest projecte és de 1990 i que estava signat per dos grups ecologistes -el CEPA i l'Anoia Verda i Neta- més un conjunt de coordinadores. Concretament, les de les comarques del Alt Camp i la Conca de

Barberà, les conques del Gaià i la Tordera, a les que s'hi han de sumar les coordinadores locals de Castellbisbal, El Papiol, Tona i Els Monjos. Veiem, doncs, que des del punt de vista territorial el mapa de la xarxa s'ha fet més ampli i complex. Hi no és només perquè hi hagi més nusos a partir dels quals s'impulsen accions i iniciatives sinó també perquè els llaços i relacions entre els seus components són més intensos i especialitzats. Ja hem dit que entre els firmants hi havien coordinadores de caràcter comarcal, cosa que vol dir que en molts municipis hi havia un nombre important de veïns implicats. Per part nostra vam poder anar fent un seguiment directe del avenç d'aquesta mobilització. I per això sabem que l'estructura bàsica de la organització consistia en tres comissions estables de treball -comissió política, comissió de premsa i comissió científica- que coordinaven les activitats i que van anar seguint la major part dels esdeveniments. Pel que fa a la comissió científica, que és la que vam poder conèixer amb més detall, s'ha de dir que es reunia tots els caps de setmana de manera itinerant seguint els municipis mobilitzats. Aquesta comissió també organitzava de manera regular xerrades en els municipis interessats en conèixer els aspectes tècnics i ambientals del problema. Estem parlant, per tant, d'una xarxa més densa i sociològicament més complexa que no la que sostenia determinada premsa d'aleshores interessada en difondre la idea que la mobilització es basava en una pagesia ignorant i inculta atiada per l'església més conservadora (Alió i Bru, 1992).

4.4. De les coordinadores a les plataformes: una visió des de l'acció

Arribats aquest punt ja no podem continuar dintre dels límits conceptuals dels manifestos. Perquè els manifestos són teoria, si es vol una teoria que sorgeix d'una dinàmica social molt activa, com la que hem vist en aquests paràgrafs anteriors. Però teoria en qualsevol cas. Més endavant, abans d'acabar, ja tornarem sobre aquest punt.

Proposem aprofundir a continuació en els processos de densificació i cohesió d'aquests grups de persones que estan construint aquestes xarxes i que, als inicis dels noranta, s'autoanomenaven coordinadores. Normalment, les coordinadores estaven formades per petits col·lectius de pobles i barris més o menys propers. Els grups ecologistes eren uns dels que empraven més aquesta fórmula que els permetia continuar la seva activitat i estructura pròpies de manera paral·lela. D'aquesta manera, la coordinadora adquiria caràcter de suport mutu i també d'ajuda quan calien accions extraordinàries, com demanar assessorament a experts amb motiu d'esdeveniments o situacions complexes. Hi ha dos manifestos, el Manifest del Penedès el 2002 i el de la Paperera Sant Marco el 1992 que van ser impulsats en el context de la coordinadora dels grups ecologistes del Penedès - Garraf. Diem impulsats perquè a mesura que anava desenvolupant-se la mobilització i anaven sumant-se nous actors socials, l'organització interna d'una xarxa inicialment força homogènia es va anar fent més àmplia i complexa.

Aquesta situació de progressiva complexitat explica el desenvolupament de les plataformes en l'actualitat. Concretament hi ha 40 plataformes que han sigut autores dels manifestos que estem estudiant. I un estudi recent de J. Nogué i S. Wilbrand (2010) ha permès inventariar fins 32 plataformes d'un total de 81 associacions i col·lectius de

defensa ambiental i del territori a Catalunya. Són xifres que donen relleu al fenomen de les plataformes en la actualitat.

Les plataformes constitueixen un fenomen recent, que sembla extremadament adequat per situacions de conflicte o amenaça, que es concreten normalment en llocs concrets, i que poden afectar grups de ciutadans i persones relativament diferents en períodes de temps llarg. Es poden interpretar, per tant, com una forma organitzativa més eficient que les antigues coordinadores. Especialment si es té en compte que moltes vegades, i després d'un gran esforç per aconseguir els seus objectius, els components d'una antiga coordinadora hauran de reprendre de nou la acció en un context històric de progressiva debilitat ciutadana davant l' avassallador capitalisme global que retroalimenta constantment les seves estratègies d' explotació ambiental. Almenys ara com ara, sembla que les plataformes poden conciliar amb més èxit els diferents ritmes i intensitats a que es succeeixen els conflictes entre els períodes de forta mobilització i els de baixa intensitat. Utilitzant aquests moments d'alentiment de la pressió per a la organització interna del grup, donar-se a conèixer entre altres actors socials i preparar-se per a futures accions. Aquesta major adequació explicaria, per tant, el seu creixement i progressiva complexitat. Les Plataformes del Vallès i de l' Empordà, autores d'alguns dels manifestos que ja hem comentat, tenen els seus orígens en mobilitzacions i formes de coordinar-se que ja són antigues. Per exemple la mobilització per la protecció de Gallecs i contra el IV Cinturó al Vallès i per la protecció dels aiguamolls a l' Empordà.

Hi ha una característica de gran interès per a l'estudi de les plataformes. Una és que facilita molt millor la coordinació dels diferents segments socials que en formen part, i per descomptat amb els ecologistes. Lo que semblaria correspondre's amb el que hem assenyalat abans sobre la creixent sensibilitat ambiental de la població, i també sobre la coincidència entre els objectius immediats sobre lo local i les estratègies de futur.

Per tant, podríem reprendre la idea que hem tractat abans sobre les xarxes territorials dels manifestos i aplicar-la a algunes xarxes impulsades per plataformes. Veuríem aleshores que els nusos de les xarxes esdevenen més nombrosos i que les formes de col·laboració i d'articulació esdevenen més densos i arriben fins a tot Catalunya. Només dos exemples per acabar.

El primer un manifest que porta per nom Prou Agressions al Territori. És un manifest del 2003 que es va escriure com a cloenda d'una convocatòria de plataformes, entitats i col·lectius ciutadans per denunciar la política ambiental de la Generalitat. Concretament la de gestió dels residus, l'impacte i la subordinació del territori a les grans infraestructures i la llei del sòl. I també per estudiar com les reivindicacions, lluites i estratègies dels assistents, malgrat ser diferents, tenien molt en comú. Aquest manifest, que pertany al grup dels manifestos complexos, és una bona prova del intent d'articulació general de la resposta ciutadana a tot Catalunya, partint de la base que encara que es tractes de gent de llocs concrets i diferents, tots es trobaven igualment afectats pels mateixos problemes. Entre les entitats convocants i les adherides hi ha més de 60 signatures, i si s'estudien els seus noms s'adverteix que hi ha entitats d'arreu del

país, àdhuc de la Catalunya Nord, França i la Franja. Entre els convocants figura un bon nombre de plataformes i de grups ecologistes. Amb aquests noms es pot construir la imatge d'una xarxa molt densa en nuclis en l'àrea gironina, més una àrea de difusió àmplia que, ja ho diem, arriba més enllà de les fronteres. Per tant, estem davant del que podria ser una xarxa de relacions, d'acció i d'emissió del coneixement, més gran i complexa que no les d'anys abans, amb l'avantatge que és força heterogènia si ens atenem als seus components.

El segon exemple és el Manifest de Plataformes o Manifest de Montserrat de 2008, que també permet arribar a unes conclusions bastants semblants a l'anterior, àdhuc considerant les diferències atribuïbles al marc geogràfic de la convocatòria. En aquest cas les comarques penedesenques, el Garraf i l'Anoia. És un manifest que també sorgeix d'una trobada convocada per les plataformes d'aquestes comarques partint de la base que cada agressió local afectava al conjunt, que la problemàtica de cada agrupació local representava un aspecte més de la mateixa problemàtica global i que la unitat en l'acció era una eina de la societat civil per contraposar de manera efectiva les actuacions privades i públiques destructives^{xx21}. Un possible dibuix de la xarxa territorial d'aquest manifest repeteix el mateix patró que l'anterior. Un conjunt central de molts nuclis propers, en la zona del Baix i l'Alt Penedès, el Garraf i l'Anoia, i que bascula cap a l'àrea del Baix Llobregat i Barcelona, estenent-se en una franja secundària d'influència cap a l'Osona, el Bages, l'Empordà i el Gironès. I que connecta cap al sud amb la Terra Alta i la plataforma del Sénia que, precisament, presentava el projecte Castor per primera vegada a Catalunya. En comparació a la de les plataformes gironines, te un nombre inferior de col·lectius i entitats: 38 en total. Entre elles hi havia 18 plataformes, algunes de les quals amb un fort caràcter ambientalista, més vuit associacions ecologistes i 14 centrades en altres temes, des de les associacions de veïns i veïnes a les de caràcter cultural i antiespeculatiu. Convé saber que alguns d'aquests col·lectius i plataformes també havien signat el manifest Prou Agressions al Territori, cosa que permetria parlar d'una xarxa bipolar per a la defensa ambiental a Catalunya.

5. Els manifestos en un territori de conflictes

El canvi cultural, a més a més d'un canvi teòric, que es difon a través dels mitjans normals de la cultura, des de l'escola als *mass media* passant per Internet, és un canvi que s'entrecrua amb les experiències de les persones. Entre elles, i molt especialment, les que tenen a veure amb l'espai viscut -l'espai local quotidià- on es perceben de manera més directa el que poden arribar a ser impactes o problemes relacionats amb els paisatges i la natura. Ja fa uns quants anys que el nostre grup de recerca es va endinsar en aquest tipus de temes en base a una anàlisi de les mobilitzacions ecologistes catalanes²². Aquest estudi ens va permetre entendre de manera molt clara algunes qüestions que es relacionen amb aquest tema dels manifestos. I n'hi havia una de fonamental, que te a veure amb el caràcter sovint dialèctic entre, d'una banda el rebuig i l'oposició a determinats tipus de projectes i, de l'altra la formulació de projectes i alternatives. Perquè resulta que, contra el que afirma determinada lectura, el moviment ciutadà del tercer sector no acostuma a tancar-se exclusivament en la defensa dels espais

locals, i té tendència a fer esforços per articular-se de portes enfora, buscant suports i aliances. (Alió i Jori 2008)

En part, la idea de fer una anàlisi dels manifestos catalans sorgeix de constatar aquest fet i del interès per investigar com els processos col·lectius de reflexió i raonament donen suport i reforcen les mobilitzacions. Així, els manifestos serien la expressió més senzilla i popular de les mateixes accions de la població. Al llarg de totes aquestes pàgines hem anat trobant exemples d'aquest fet.

5.1. Les mobilitzacions i el marc socioterritorial dels manifestos

Dèiem que una de les funcions dels manifestos consisteix en sistematitzar el nucli de les reivindicacions quan un o diversos col·lectius assumeixen tirar endavant una mobilització. Per tant, compleix la funció de suport a la cohesió interna i també de difusió vers l'exterior. Aquesta doble funció obliga a un esforç de claredat i alhora d'aprofundiment de les variables i els valors que es posen en joc, fent més fàcil desenvolupar els raonaments sobre els quals es recolzen les reivindicacions. El quals, per cert, es situen al marge del discurs dominant, alimentant propostes i situacions en conflicte, alhora que sostenen el procés de difusió i construcció de la nova cultura ambiental. Aquesta nova cultura ambiental que semblaria haver de quedar protegida per la cultura de la sostenibilitat.

En aquest marc de reflexions vam voler comprovar si la base de dades que havíem construït amb els manifestos es corresponia amb la informació disponible sobre les mobilitzacions que hi havia hagut a Catalunya relacionades amb la protecció ambiental.^{xxi} Ras i curt, encara que no podem parlar de resultats quantitius absoluts, sí que podem afirmar que hi havia una relació molt clara.

Anem per parts. En primer lloc, el nombre de mobilitzacions que havíem aconseguit documentar en el mateix període pujava a un nombre relativament semblant al dels manifestos que havíem inventariat. Concretament 129. És clar que aquesta és una xifra només aproximativa perquè així com l'inventari de textos es fàcilment quantificable no passa amb el mateix amb les mobilitzacions, amb una gran diversitat quan a la seva composició, circumstàncies, durada, accions empreses, etc. Tot i així podem continuar avançant en el nostre intent. Comparant aquests dos inventaris es va arribar a un segon tipus de resultats, diguem-ne qualitius, que potser són els que ens interessin més.

Ho podem explicar dient que hi ha cinc formes diferents de relació. La primera, la dels manifestos que transcendeixen una mobilització existent. Tindríem aquí el conjunt format pels manifestos antinuclears, majoritàriament escrits en un moment en que encara era molt difícil una mobilització ampla i activa i que, semblarien haver tingut els objectius de denunciar i difondre el coneixement dels impactes al conjunt de la població. Així com també articular un nucli d'acció ciutadana, ni que fos embrionària, respecte les institucions públiques. Una segona forma de relació seria la d'aquells manifestos que quan es redacten es fa pensant, ja sí, en la utilitat que pot arribar a tenir per a les persones implicades en la mobilització, i que conformen un conjunt sociològic

força divers. Tenint en compte, també, que la mobilització pot arribar a ser llarga i passar per fases diferents a curt i mig termini. En aquest context, el manifest proporciona arguments racionals, sistemàtics i fàcils d'entendre que ajuden a recolzar a la mobilització, a més a més de servir de donar-la a conèixer entre la població forana. Els manifestos sobre residus, des d' el de 1990, formen part d'aquest conjunt, i també el del IV Cinturó, que es va redactar quan ja es portava anys de mobilització. També hi ha una tercera forma de relació, que és la dels manifestos escrits per a fer front a una situació complexa, amb una gran varietat d'actors socials i accions. Molts d'aquests manifestos són els de les plataformes, en particular les plataformes més territorialistes, com la de Salvem l' Empordà, Salvem el Vallès i la Declaració per un Desenvolupament Sostenible de la Comarca de l' Anoia.

A l'extrem oposat es troba un altre tipus de manifestos. El dels manifestos molt locals i específics, que semblen haver sorgit d'entorns petits, bàsicament un poble o un barri, sense que, per el moment, es puguin identificar col·laboracions o coordinacions més àmplies. Podria ser, per exemple, el manifest del Riudebitlles, el de Pedra i el de Susqueda. Encara que no s'hauria de descartar que aquests textos fossin el primer indicatiu d'un procés de futura mobilització més general. O, a la inversa, l'herència d'un cúmul de petites mobilitzacions que ja han succeït, que no van arribar a reeixir i que resten larvades entre la població. En aquesta situació aquests manifestos podrien ser un indicatiu d'una situació de conflicte i preocupacions més àmplia i, que per el moment, es circumscriuen al manifest en qüestió.

Finalment hi ha una cinquena modalitat, que agrupa una sèrie de manifestos generals que foren escrits pensant en el problema pròpiament dit, sense centrar-se en llocs concrets. En comparació als anteriors, aquest tipus de manifestos posa l'accent en les accions que caldria realitzar per impedir els impactes que es volen evitar. Es podria dir, també, que en compte de ser manifestos de mobilitzacions, són manifestos d'un moviment social d'àmpli abast. Un exemple molt clar d'aquest cinquè tipus el trobem en el Manifest Som el que Sembrem, a favor de l'agricultura ecològica i contra els transgènics.

5.2. A mode de cloenda: els manifestos en la construcció social de la sostenibilitat

Arribem així a la fi del nostre recorregut a través dels manifestos havent vist el seu paper en el que n'hi diuen la construcció de la nova cultura ambiental. Efectivament, i només per citar alguns conceptes que van units a aquest procés, pensem en els conceptes de la prevenció en origen, o el de la protecció dels entorns naturals, la recuperació de la fauna i els drets dels animals. Conceptes que hem vist associats a alguns dels manifestos que hem anat veient i, que van ser precisament els que van fer possible que arribessin per primera vegada a gran part de la població.

A hores d'ara la realitat sociocultural catalana és la d'una població ambientalment més implicada que no la dels anys setanta al segle passat. Només per comparar podríem recordar, per exemple, que el Congrés de Cultura Catalana, que el 1978 va reunir bona part de les ments més avançades cultural i socialment del país, va redactar un manifest

de cloenda on el tema ambiental només va merèixer unes breus referències ambientals en el moment de tractar la ordenació del territori i el patrimoni cultural i històric^{xxii24}. Sens dubte, d'aleshores ençà la mentalitat sobre la necessitat de relacionar-nos d'una manera més harmònica amb la natura s'ha desenvolupat notablement. Ara, i ho hem vist amb els manifestos, la implicació ambiental ha transcendit més enllà dels cercles ecologistes i s'està expandint amb força arreu.

I no només els hem pogut fer servir de documents en base als quals referenciar aquest canvi, sinó que també hem vist que han complert una funció molt important com instruments culturals que fan servir les persones quan han de reaccionar davant situacions adverses. Podríem continuar parlant d'aquest paper, que transcendeix el d'un instrument cultural teòric i abstracte, i que en canvi, permet connectar molt bé la realitat, la dels territoris i els seus problemes, amb les accions i els raonaments que obren porta a les alternatives. Arreu del món està tenint la mateixa utilitat. I encara que, probablement, els manifestos del futur siguin diferents als d'ara, ja hem vist com han canviat en només 50, continuaran essent necessaris en el futur.

Bibliografia citada

ALIO, M.À.: La paradoxa ambiental urbana: Aproximacions a la formació de la nova cultura ambiental des de la crisi dels residus. A: ALIÓ, M.À i JORIG (Eds): *La reforma ambiental urbana. Visions i propostes al voltant de la sostenibilitat*. Barcelona, 2011, 129-147. Disponible en versió electrònica a: www.ub.edu/cres

ALIÓ, M.À.: Los manifiestos para la protección ambiental en Catalunya. Buscando aproximaciones a la hipótesis de la resiliencia. Asociación de Geógrafos Españoles - IX Coloquio de Desarrollo Local, Alacant, 2013

ALIÓ, M.À - JORIG: Evolución de las movilizaciones ambientales en Cataluña entre 1970 y 2007. A: J.M. FERIA TORIBIO – A. GARCIA – J. OJEDA (Eds.): *Territorios, Sociedades y Políticas*. Sevilla, Universidad Pablo Olavide y Asociación de Geógrafos Españoles, 2009, 431-441

ALIO, M.À. - BRU, J.: L'esquerda ecològica: residus industrials i geografia humana. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. Bellaterra, 1991-92. 11-32

BIGUES, Jordi: El ecologismo en el estado español. *Ecología Política*. 91-97 1990

COLEMAN, D.A.: *Ecopolitics: building a green society*. Rutgers univ. Press. 1994, 236 pp.

GARCIA, X. - REIXAC, J. - VILANOVA, S.: El combat ecologista a Catalunya. Barcelona, Ed.62, 1979

GARCIA JANÉ, J.: El naturisme o la recerca de l'ordre perdut. Entrevista a Josep Mª Roselló. *Illa Crua*, nº 121, VII-VIII, 2004, 4-6

INGLEHART, R.: El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas - Siglo XXI, 1991, 529 pp.

JORI, Gerard. Manifiestos ecologistas y cultura ambiental. A propósito de un repertorio digital de manifiestos. *Ar@cne.Revista Electrónica de Recursos en Internet sobre Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona: Universidad de Barcelona, nº 142, 1 de enero de 2011. www.ub.es/geocrit/aracne/aracne-142.htm

LEOPOLD, Aldo: A Sand County Almanac.: Oxford university Press, 1949. 226 pp.

NOGUÉ, J. - WILBRAND, S.: Landscape, territory and civil society in Catalonia. *Environmental and Planning D: Society and Space*. 2010, vol. 28. 638-652

PEREZ de PEDRO, P.: Olor de podrit. El despropòsit del Garraf. Barcelona. Centre Excursionista de Terrassa i Federació Catalana d'Espeleologia, 2008

QUILLEY, S.: The Land Ethic as an Ecological Civilizing Process: Aldo Leopold, Norbert Elias and environmental Philosophy. *Environmental Ethics*, 2009, vol 31, 115-134 pp.

RIBES SERRANO, A.: Memòries d'un regidor de l'Ajuntament d'Ascó. Barcelona, Viena Edicions, 2008. 228 pp.

ROMA i CASANOVAS, F.: Història Social de l'Excursionisme Català. El franquisme. Valls: Cossetània Edicions, 2008. 149 pp.

SEMPERE, J. (et al.): El paper dels experts en els moviments ambientalistes de Catalunya. Barcelona, Fundació Bofill, 2005

SEMPERE, J. - MARTINEZ, M. - GARCIA, E: Ciencia, movimientos ciudadanos y conflictos socioecológicos. *Cuadernos Bakeaz*. 79, 2007

TARROW, S.: El poder en movimiento. Madrid, Alianza Ed., 1997. (2na. ed. 2004, 352 pp.)

VILANOVA, S.: Les arrels de l'ecologisme català. Una experiència personal. *Una sola terra*. 2004, 19-63

i Aquesta recerca és el resultat d'un treball en equip extens que va començar a principis del 2010. Per tant, és imprescindible mencionar les persones que hi han participat de manera més intensa. En particular Gerard Jori, col·laborador infatigable del 2GES a tot el llarg del treball i Santiago Riutor, becari de recerca durant el 2010. Vicenç Casals, Elisabet Rosa, Mercè Tatjer i Eduard Tudela van formar part del grup de suport. Jennifer Thiers va desenvolupar la cartografia. I també en la part final es va comptar amb l'aportació de H.Raquel M.García i Apuc Hernández.

Els inicis del treball es remunten al 2010, en el marc d'un dels programes de suport a la recerca de la Universitat de Barcelona. La base de dades està composta per dos grups. Un primer grup, de 138 manifestos que han sigut publicats telemàticament al Centre de Recursos per l'Ecologia Social (www.ub.edu/cres). Més un segon grup de 36 manifestos que encara estan en procés d'estudi.

La selecció dels manifestos es va fer atenent el seu caràcter de manifestos o declaracions públiques d'autoria ciutadana i amb objectius de protecció ambiental. Tot i la recerca àmplia i intensiva realitzada som conscients que han quedat manifestos per localitzar i inventariar. Per això, qualsevol notícia que pugui aportar el lector sobre altres manifestos serà molt ben rebuda.

ii Hi ha certa controvèrsia sobre aquest text. En principi, la carta correspon al contingut del discurs del mateix cap Seattle el 1854 però la primera versió escrita seria del 1888 a partir del testimoni d'un periodista assistent a l'acte de 1864. També hi ha hagut dues versions més en dates més properes, el 1960 i el 1980. www.wikipedia.org/wiki/Jefe_Seattle

iii Segons Francesc Roma (2008, 105) el primer manifest ecologista català és de 1971 i va aparèixer en forma d'article al *Bulletí del Centre Excursionista de Terrassa* amb el títol El nostre paisatge s'enruna.

iv Agraïm a Lluís Ansó, Vicens Casals, Joan Garcia, Joan Pérez de Pedro i Jordi Sargatal la seva col·laboració aportant manifestos de les primeres èpoques i que conservaven el seus arxius personals.

v Quan l'original d'aquest *Paper de Sostenibilitat* estava a punt d'entrar a impremta Joan Garcia ens va fer arribar tres manifestos que no vem ser a temps d'incorporar a la cronologia: un manifest del 1978 reivindicant la qualitat de les aigües del riu Llobregat i dos manifestos més, del mateix any, de la Societat Naturista Vegetariana de Barcelona.

vi Un nombre important de manifestos diferencien entre redactors o promotors d'una banda i les adhesions per l'altra. En la fase actual de la recerca només ens centrem en els redactors o promotors.

vii Veure 3

viii El moviment naturista ja constituïa aleshores una corrent social convergent amb l'ecologisme. Veure J.García Jané (2004)

ix DEPANA es va fundar el mateix any 1976, i l' IAEDEN ho va fer el 1980.

x Aquest manifest no es va publicar fins el 1975, a la revista Nova Tècnica nº 2. Veure Pau Pérez de Pedro (2008)

xi Es tractava de Salvador Vilella, Ramon Margalef, Antoni Jonch, Jaume Ramon, Joaquim Maluquer, Jordi Mir, Jacint Nadal i Oriol de Bolòs.

xii Entre les tres associacions promotores del manifest dels aiguamolls del 1982 van aconseguir un ampli suport de més d'un centenar de firmes, entre les que destaca tota una colla de signatures de personatges del món universitari i professional.

xiii Amb data del 2007 hi ha el manifest de la Plataforma MontSalat contra les explotacions mineres de sal al Bages, una activitat industrial importantíssima i que es considera responsable de la contaminació de l'àrea central de Catalunya, bàsicament a través dels rius i l'aigua. <http://www.lasequia.cat/montsalat/>

^{xiv} En el moment d'escriure aquestes pàgines l'empresa està gestionant el seu trasllat a dues noves localitzacions. Una al Alt Camp i l'altra a Navarra

^{xv} Actualment continua el creixement d'aquesta corrent més social i ètica a favor del tracte digna als animals. Recordem al respecte el Manifest de 2013 contra el maltractament animal de la Plataforma Carles Pinazo. <http://blogs.laveupv.com/espai civic/blog/673/manifest-contra-el-maltractament-animal-plataforma-carles-pinazo>

^{xvi} Hem assajat de fer una cartografia dels topònims que s'esmenten en aquests 99 manifestos. Els mapes corresponents es poden consultar a la base de dades telemàtica del CRES, citada més amunt. www.ub.edu/cres

^{xvii} Des de la seva experiència personal com a regidor d'Ascó Antoni Ribes Serrano (2007) escriu un llibre molt detallat i aclaridor de la situació mentre es construïa la central nuclear al municipi.

^{xviii} Veure (8)

^{xix} Es tracta d'un manifest del 2013 que forma part dels manifestos que encara no s'han incorporat a la base de dades. Mentrestant es pot consultar a la publicació telemàtica Som Segarra <http://www.somsegarra.cat/medi-ambient/noticia/1885/deixeu-lurani-sota-terra>

^{xx} Cita textual del manifest. Veure www.ub.edu/cres

^{xxi} Al Centre de Recursos en Ecologia Social (CRES) hi ha disponible la base de dades que vam elaborar a resultes d'una recerca inicial. Aquesta base de dades està constituïda per 26 fitxes corresponents a altres tantes mobilitzacions. <http://www.ub.edu/cres/article/mobilitzacions>

^{xxii} Veure: Manifest i documents. Barcelona, Congrés de Cultura Catalana, 1978, vol.4, p.131.